

France Kresal

Gozdna veleposest ob likvidaciji agrarne reforme 1933 in problem socialne varnosti njenih nameščencev

Po zemljiški odvezi, ureditvi služnostnih pravic in dokončni odpravi zemljiških gospodstev leta 1853 je bilo na Slovenskem okrog 200.000 samostojnih kmetij in nekaj sto veleposesti. Tričetrť kmetij je bilo majhnih (do 10 ha), ki niso bile sposobne niti ustreznega preživljanja svojih družin. Le četrťina kmetij je bila večjih in samo le-te so se lahko deloma vključile v tržno proizvodnjo. Prejšnja zemljiška gospodstva so se preoblikovala v kapitalistična veleposredstva. Tako je na primer samo na Kranjskem nastalo 344 veleposesti z nad 1.000 ha zemlje. Ta veleposest je obdržala predvsem velike površine gozdov. V kmečkih rokah je bilo sicer 95 % vse obdelovalne zemlje in tudi skoraj dve tretjini vseh gozdov, vendar so bile te površine razdrobljene na majhne parcele in gozdove v lasti 140.000 kmečkih posestnikov. To so bili slabi, izčrpani in nenegovani gozdovi, ki so bili primerni samo za tekočo lastno uporabo (za grabljenje listja, za drva in za popravilo poslopja na primer); za kapitalsko rezervo in možnost dodatnega zaslužka v gozdu je imela samo ena petina kmetij; ena tretjina kmetij pa je bila čisto brez gozda.

Samo tretjina gozdov je bila nekmečkih, vendar so bili to najbolj urejeni in bogati gozdovi ter edini, ki so bili primerni za tržno izkoriščanje in so omogočali kapitalistično gospodarjenje. Na njihovi osnovi se je razvila lesna industrija in lesna trgovina. Ti gozdovi so bili v lasti zasebne veleposesti, podjetij, bank, države in državnih ustanov do občin in občinskih ustanov ter cerkve in cerkvenih ustanov. Po velikosti so prevladovali veleposestniški gozdovi. Ti so na Kranjskem obsegali četrťino vseh gozdnih površin, na južnem Koroškem eno tretjino, na slovenskem Štajerskem pa 15 % vseh gozdnih površin.¹

Ko so bili z uredbo z dne 21. julija 1919 določeni kriteriji agrarne reforme z maksimumom 75 ha obdelovalne zemlje in 200 ha skupne zemlje, je prišlo v takratni Sloveniji pod agrarno reformo 208 veleposesti s skupno površino 203.347 ha, od tega je bilo 147.015 ha gozda. Med agrarne upravičence je bil takrat razdeljen in dan v večletni zakup samo presežek obdelovalnih površin, gozdna veleposest je ostala še nedotaknjena, agrarna reforma pa neizvedena. Do likvidacije agrarne reforme je bil pri vsej veleposesti vpisan državni sekvester, da ne bi prišlo do zlorab pri gospodarjenju in špekulacij z lastništvom. Po zakonu o likvidaciji agrarne reforme iz leta 1931 je prišlo pod agrarno reformo 77 veleposestev; to so bila tista veleposredstva, ki so imela nad 75 ha obdelovalne zemlje ali nad 1.000 ha gozda. Vsa ta veleposest je merila 143.447 ha, od tega je bilo 105.955 ha gozda. Bilo je več sprememb in dopolnitev tega zakona in 24. junija 1933 je izšel novi zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o likvidaciji agrarne reforme, ki je določil nove kriterije za razlastitev gozdne veleposesti. Po tem zakonu je prišlo pod agrarno reformo 13 gozdnih veleposesti s skupno površino 59.728 ha gozdov. Tem veleposestnikom je bilo razlaščenih 23.693 ha gozdov. Od razlaščene površine so 1.523 ha gozdov prevzele občine, 22.170

¹ Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Ljubljana 1970, str. 417–463, Vlado Valenčič, Gozdarstvo; II. zvezek, Ljubljana 1980, str. 75–239, Sergij Vilfan, Zemljiška gospodstva.

ha pa je prešlo v začasno državno upravo. Nerešeno je ostalo vprašanje obsega razlastitve gornjegrajskega veleposestva ljubljanske škofije s 5.514 ha gozdov.²

Na osnovi zakona o likvidaciji agrarne reforme je minister za kmetijstvo v sporazumu z ministrom za gozdove in rude 16. februarja 1932 izdal odloke za delno razlastitev 32 gozdnih veleposesti. Razlastitveni odloki so bili predloženi v odobritev ministrskemu svetu, skupščini in senatu. S finančnim zakonom za leto 1932/33 so bili ti odloki 25. marca 1932 odobreni in so tako dobili moč zakona. Nanašali so se na 19 veleposesti na Hrvaškem v okrajih Sušak, Delnice in Vrbovsko in na 13 veleposesti v Sloveniji. Na Hrvaškem je bila razlastitev v drugi polovici leta 1932 izvedena, gozdovi odmerjeni in prevzela jih je začasna državna uprava s sedežem v Delnicah. Tako je bilo razlaščenih okrog 42.000 ha gozdov. V Sloveniji je ta razvoj potekal bolj počasi in manj učinkovito. Medtem so izšle spremembe in dopolnitve prvotnega zakona o likvidaciji agrarne reforme, ki so med drugim določale, da se morajo v Dravski banovini tudi na cerkvenih posestvih razlastiti gozdovi, ki presegajo 1.000 ha. V ostalih predelih Jugoslavije so morali razlastiti samo 25 % presežka gozdnih površin.

Do konca leta 1933 so bili v Sloveniji razlaščeni samo gozdovi kneza Karla Auersperga v Kočevju in grofa Herwarda Auersperga na Turjaku v izmeri okrog 16.000 ha. Odškodnina zanje pa še ni bila določena. Rešen je bil tudi problem gozdnega posestva grofa Alfonza Zabeo v Rušah, ki je s pogodbo brez odškodnine izročil začasni državni upravi okrog 1.000 ha gozda, zadržal pa tričetrť svoje posesti v izmeri 3.400 ha. Vsako veleposestvo se je o razlastitvah pogajalo s komisijo ministrstva za kmetijstvo s sedežem v Ljubljani. Postopek je trajal več let vse do druge svetovne vojne in dokončno ni bil nikoli rešen. Kranjska industrijska družba, ki je imela gozdno veleposest na Gorenjskem, je z revizijo katastrskih podatkov dosegla zmanjšanje gozdne posesti na ta način, da so bile večje površine gozdov proglašene za nerodovito zemljo; s takim zmanjšanjem gozdne posesti ni bila več udeležena v postopku agrarne reforme. Od ljubljanske škofije so agrarni interesi dobili samo nekaj razlaščenih planin. S sporazumom je bilo rešeno gozdno vprašanje 9 veleposesti, na treh je bila izvedena razlastitev proti plačilu odškodnine in sicer pri že omenjenih Auerspergih in pri Josipu Herbersteinu na Ptuj.

Razlaščene gozdove so upravljale Gozdne uprave v Kočevju, v Straži pri Novem mestu ter v Črni pri Prevaljah in so se opirale na upravo in strokovno gozdarsko osebje pri tamkajšnjih veleposestvih. Razlaščene gozdove veleposestev Alfreda Windischgraetza, Herwarda Auersperga in Josipa Herbersteina je upravljala začasna državna uprava sama. Iz razlaščenih gozdov so upravičenci brezplačno dobivali drva, stavbni in drug les za lastno uporabo.

Ena petina najboljših slovenskih gozdov je bila v lasti veleposesti. Agrarna reforma te posestne strukture ni dosti spremenila. Razlaščenih gozdov kmetje niso dobili, možnost brezplačne oskrbe z lesom in drvni pa jim tudi ni veliko koristila. Načela določil zakona o likvidaciji agrarne reforme so bila, da »gospodarske enote gozdnih veleposesti z razlastitvami ne smejo biti okrnjene ali gospodarsko prizadete«. Z razlastitvami gozdnih veleposesti ne bi smeli biti prizadeti obrati lesne industrije, ki so se razvili pri njih. Razlaščeni gozdovi pa so morali po drugi strani postati nove gospodarske enote. Ti gozdovi so morali ostati skupaj in za njihov prevzem je bilo na hitro ustanovljenih več gozdnih zadrug; razlaščene gozdove je upravljala začasna državna uprava.

Gozdna veleposest se po agrarni reformi ni veliko spremenila, kljub strogim in jasnim določilom zakona o agrarni reformi, koliko sme obsegati ta veleposest. Leta 1910 je bilo na Kranjskem in na slovenskem delu Štajerske 65 posestnikov z nad 500 ha gozda; ti so imeli v lasti 21 % vseh slovenskih gozdov. Leta 1939 je bilo njihovo število enako, delež veleposestniške zemlje pa se je znižal le za 3 % in je znašal 18 % vseh gozdov. Leta 1938 je bilo v Dravski

² Olga Janša, Agrarna reforma v Sloveniji med dvema vojnama. Zgodovinski časopis XVIII, 1964, str. 173–189. Milivoje Erić, Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941, Sarajevo 1958.

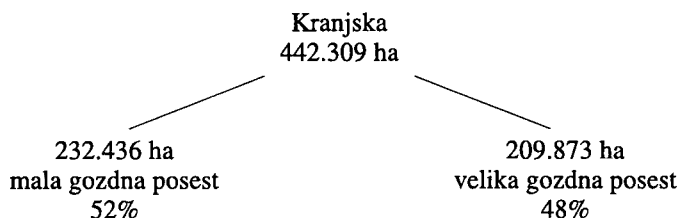
banovini 679.270 ha gozdov po davčnem katastru, po gozdnem katastru pa je bilo 705.631 ha gozdnih površin; 585.396 ha so imeli individualni gozdni posestniki, 93.874 ha pa je bilo v državni, družbeni in cerkveni lasti. Na kratko povedano: 86 % gozda je bilo v osebni lasti, 14 % pa v javni lasti.³

Kmetje so imeli res dve tretjini vseh gozdov, vendar je bilo tistih, ki so gozdove imeli, okrog 140.000 in so bile njihove parcele majhne in razdrobljene v skupni izmeri povprečno po 3 ha. S tako majhnimi gozdovi se ni dalo gospodariti, lahko se je gozd samo izkoriščal za lastno uporabo. Letni prirastek kmečkih gozdov je znašal v povprečju manj kot 2,5 kubikov lesa na hektar. Povprečna kmetija s 3 ha gozda je smela letno posekati komaj 7 kubikov lesa, če ga je več, je bil gozd v nekaj letih uničen za dolgo dobo. Tolikšna količina lesa pa je komaj zadoščala za drva in popravilo poslopja. Ob elementarnih nesrečah, požarih ali prodaji lesa v denarni stiski je zapela sekira in gozdna rezerva je skopnela.

Veleposestniški gozdovi so bili praviloma v velikih kompleksih, urejeni in negovali so jih gozdarski strokovnjaki po gozdno-gospodarskih načelih, zato je bil tudi letni prirastek večji. Gozdovi so bili v povprečju veliki po 2.000 ha; več kot polovico teh gozdnih površin je imelo 12 veleposestnikov z nad 6.000 ha gozda. V takih gozdovih je bil letni prirastek lesa po 6.000 kubikov, oziroma po nad 20.000 kubikov letno pri največjih. To pa je bila že količina, ki je zadoščala za potrebe letnih kapacitet dveh industrijskih žag z več polnojarmeniki. Take kapacitete industrijskih žag so največja gozdna veleposestva tudi imela. Na Gorenjskem je bilo 12 večjih industrijskih žag; bile so v Škofji Loki, Radovljici, Kranjski gori, Trziču, Kranju in Kamniku. V okrajih Novo mesto, Črnomelj, Kočevje, Ribnica in Žužemberk je bilo 11 industrijskih žag. Na Notranjskem je bilo v okrajih Lož, Cerknica, Logatec in Vrhnika 8 večjih industrijskih žag. Za pohorske gozdove je bilo v okrajih Maribor, Radlje, Slovenj Gradec in Prevalje 7 industrijskih žag. Večje industrijske žage so bile še v okrajih Gornji grad, Celje, Rogatec, Sevnica, Ljubljana, Litija.

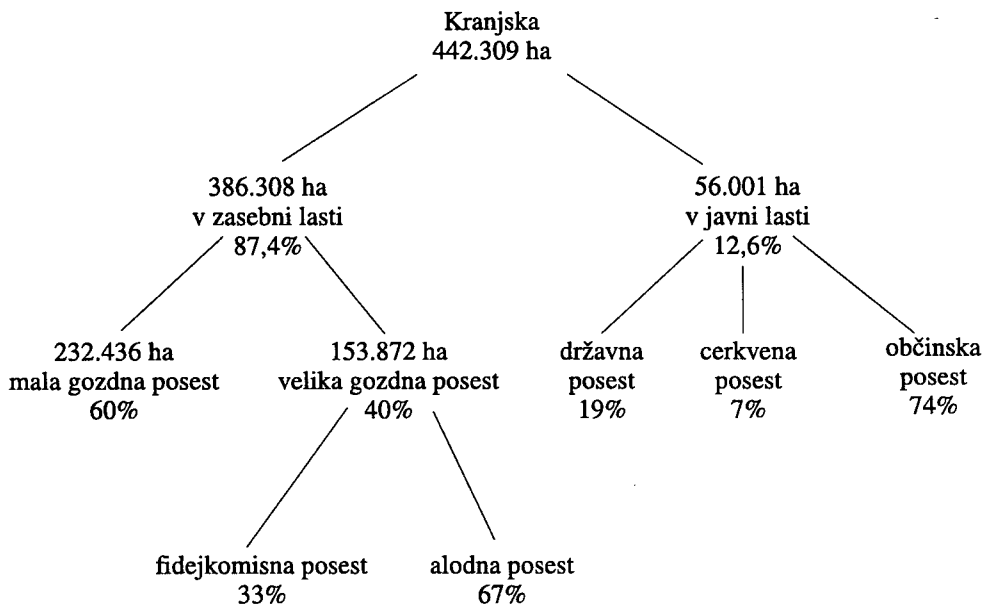
Javne gozdove sem imenoval vse tiste, ki so bili v lasti države in različnih organov oblasti, gospodarskih družb ter cerkve in cerkvenih ustanov. Teh gozdov je bilo 93.874 ha, ali 14 % vseh. Dobra polovica teh gozdov je bila v lasti države in državnih ustanov ter začasne državne uprave razlaščenih gozdov, v lasti raznih občinskih, združenih in solastniških zemljiških skupnosti. Od druge polovice javnih gozdov je bila ena petina v lasti bank, hranilnic in posojilnic ter delniških družb, ostale štiri petine so bili cerkveni gozdovi. Kranjski verski sklad, škofija, samostani in redovi ter cerkve in župne, kaplanijske, cerkveniške, verske in druge nadarbine so imele skoraj 35.000 ha gozdov ali 37 % vseh javnih gozdov.⁴

Gozdovi po lastništvu leta 1873:

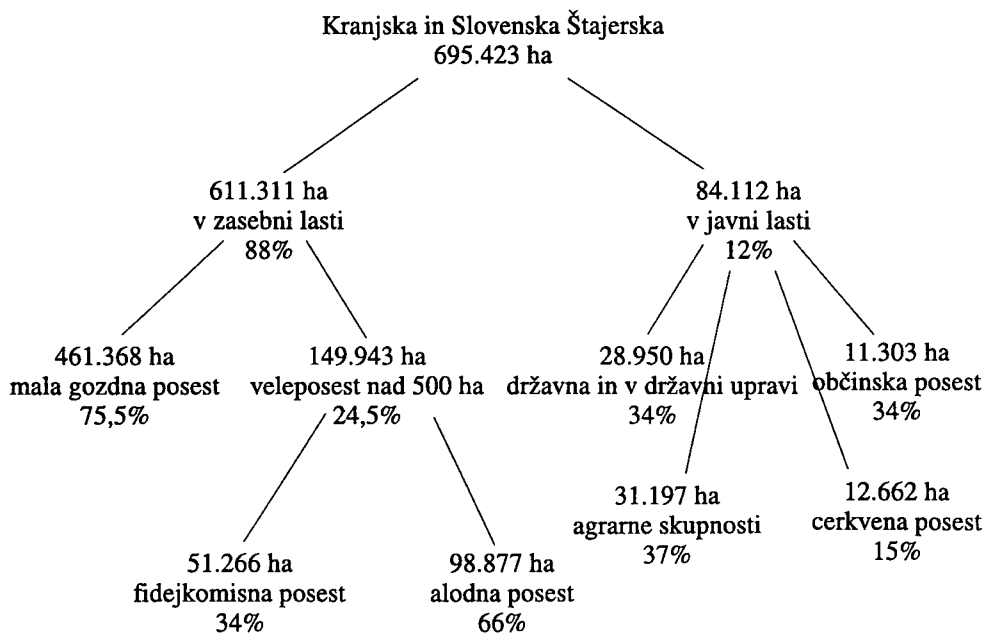

³ Anton Šivic, Razvoj gozdarstva in lova v Sloveniji, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 344–351. Isti, Šumarstvo, Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 34–41.

⁴ Glej op. 3 in op. 1.

Gozdovi po lastništvu leta 1910:

Gozdovi po lastništvu leta 1938:**Gozdni zakon**

Za vse v tej razpravi imenovane javne gozdove je gozdni zakon predpisoval trajno, racionalno in načrtno gospodarjenje. Gospodarski načrt za negovanje in izkoriščanje gozda se je zahteval tudi od privatnih gozdov, večjih kot 300 ha. Za oskrbovanje teh gozdov so morali biti nameščeni usposobljeni gozdarski strokovnjaki. Po predpisih tega zakona so morali za ta posestva predlagati vsako leto posebne predloge in načrte za sečnjo. Ostali manjši gozdni posestniki (kmetje), ki niso bili pod posebnim javnim nadzorom, so morali sečnjo samo prijaviti. Velika gozdna posestva so imela zato svoje gozdne uprave, gozdarske strokovnjake, gozdarje, logarje in gozdne čuvaje; državna oblast pa je imela nadzorno gozdarsko osebje.

Do uveljavitve jugoslovanskega gozdnega zakona z dne 1. julija 1930 je veljal avstrijski gozdni zakon iz leta 1852, ki je bil v bistvu enak. Gozdni zakon je določal, da morajo velike gozdove nadzirati usposobljeni gozdarji, da bi v gozdovih zagotovili smotno in trajno gospodarjenje v skladu z zakonom. Za velike gozdove so šteli predvsem tiste z nad 1.000 ha površine. Urejeno gozdno gospodarjenje je bilo uvedeno v državnih, verskoskladnih in tudi v mnogih veleposestniških gozdovih, ki so jih upravljali strokovno usposobljeni gozdarji. V teh gozdovih so gospodarili na osnovi dolgoročnih gospodarskih načrtov. Za manjše gozdove so bili zahtevani le preprosti sečni in pogozdovalni načrti. Z njimi so gospodarili kmečki posestniki po lastnih nazorih in trenutnih potrebah, upoštevati pa so morali splošne gozdno-gospodarske načrte in gozdno-policijske predpise. Majhna in razdrobljena kmečka posestva v svojih gozdovih niso mogla gospodariti po načelih gozdarske stroke, ker so imeli gozd predvsem za potrebe svoje kmetije. V gozdu so se oskrbovali s steljo in pašo za potrebe živinoreje, z listjem za gnoj za potrebe poljedelstva in vinogradništva, z drvni in z lesom za potrebe kmečkega gospodarstva, pa še prodajati ga je bilo treba ob posebni denarni stiski. Zato so bili kmečki gozdovi navadno zelo izčrpani, revni in z manjšim letnim prirastkom lesa.

Jugoslovanski gozdni zakon je zahteval gozdno-gospodarske načrte tudi za zasebne gozdove, večje od 300 ha. Na kraškem svetu so smele gozdne oblasti zahtevati načrtno gospodarjenje z gozdovi tudi na manjših površinah. Po statistiki za leto 1938 je bilo v mejah Dravske banovine gozdno gospodarstvo urejeno na podlagi gospodarskih načrtov na 91.620 ha, kar je približno toliko, kot smo v tej razpravi izračunali, da je bilo javnih gozdov.⁵

Gozdarsko osebje

Za opravljanje gozdarske službe je bil pri **banski upravi** odsek za gozdarstvo z gozdarskimi strokovnjaki visoke izobrazbe. Pri **okrajnih načelstvih** so bili gozdarski referenti s potrebnim pomožnim strokovnim osebjem. V **političnih okrajih** so delovali podgozdarji,

⁵ Anton Šivic, Razvoj gozdarstva in lova v Sloveniji, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 344–351.

nadlogarji in logarji, ki so bili gozdarsko-tehnično pomožno osebje. Za upravljanje državnih in verskoskladnih gozdov so bile gozdne uprave v Bohinjski Bistrici, Zagorici in Kostanjevici. Vse gozdarsko osebje, ki je bilo zaposleno na osnovi gozdnega zakona, je bilo v državni službi. Gozdni zakon je urejal njihov socialni status. Imeli so urejeno nezgodno, zdravstveno in starostno zavarovanje. Njihovo službeno razmerje je urejal zakon o državnih uslužbencih.⁶

Gozdarsko osebje pri gozdnih veleposestnikih je imelo drugačen status. Če je bilo gozdno posestvo organizirano kot podjetje, so bili tam zaposleni delavci in pomožno osebje obvezno zavarovani po Zakonu o zavarovanju delavcev in so imeli samo nezgodno in zdravstveno zavarovanje; starostno zavarovanje se je začelo izvajati šele 1. septembra 1937. Tam zaposleni nameščenci pa so imeli tudi starostno zavarovanje. Veliko gozdnih veleposesti pa ni bilo organiziranih kot podjetje in njihove firme niso bile vpisane v trgovinskem registru. Bili so individualni zemljiški posestniki, ki so bili samo zavezanci zemljiškega davka od svoje posesti po katastrskem dohodku, do leta 1928 tudi osebni dohodniki in nič več. S svojim gozdarskim strokovnim in pomožnim osebjem so sklepali privatnopravna službena razmerja in delovne pogodbe, v katerih so določali tudi obliko in velikost starostne preskrbe. Po starem avstrijskem zakonu o pokojninskem zavarovanju nameščencev iz leta 1908 je bila namreč možnost nadomestnega zavarovanja pri delodajalcu. Novi jugoslovanski zakon o pokojninskem zavarovanju nameščencev za Slovenijo in Dalmacijo z dne 1. junija 1922 pa je vse odredbe glede nadomestnega zavarovanja razveljavil. Dotedanji nosilci nadomestnega zavarovanja (pokojninski zavodi, zavarovalnice in službodajniki) so bili dolžni izročiti to zavarovanje Pokojninskemu zavodu za nameščence v Ljubljani. Pokojninskemu zavodu bi morali predkazati tudi vse premijske rezerve iz nabrane imovine nadomestnega zavarovanja pri službodajalcu (veleposestniku). Pokojninski zavod pa bi prevzel vse zavarovance in jih zavaroval za dejansko vrednost preodkazanega zneska in za pripadajoče premije v odseku za višje zavarovanje in sicer sporazumno z zavarovanimi nameščenci in njihovimi službodajalci (veleposestniki).⁷ Vendar se to ni zgodilo. Veleposestniki so še naprej upravljali s kapitalom nadomestnega zavarovanja svojih nameščencev, ki so ga šteli za integralni del lastnega premoženja. Zaposleni nameščenci in pomožno osebje pa ni imelo statusa starostnega zavarovanja. Starostna preskrba je bila urejena samo za stalne nameščence in pomožno osebje na privatno pravni osnovi. Njihovo socialno varnost je zagotavljal gozdni veleposestnik sam, v okviru lastnega socialnega sklada, vendar privatno, neobvezno in na patriarhalni osnovi. Zakon o zavarovanju delavcev iz leta 1922 je sicer dopuščal zavarovanje v drugih javnih ali privatnih ustanovah, če so te dajale enake ali boljše možnosti. Tako je bilo na primer posebej zavarovano trgovsko osebje. Vendar pri gozdarskem osebju nekaterih veleposestnikov ni bilo tako. Njihovi socialni skladi in njihove odločitve glede oskrbe v primeru stiske in onemoglosti, izplačevanje starostnih rent v denarju ali v naravi so imele privatnopravni značaj, materialno osnovo pa v dohodkih veleposestva. Agrarna reforma z razlastitvijo dela veleposestva pa je bila višja sila, ki je ogrozila pravno varnost socialne oskrbe upokojencev in socialno varnost zaposlenih.

Strokovno zastopstvo gozdnih nameščencev (nekakšen sindikat) je bilo Jugoslovansko šumarsko združenje v Zagrebu, ki je imelo svojo podružnico za Slovenijo v Ljubljani.⁸ V tem združenju so bili samo gozdni nameščenci, delavcev ni bilo. Načelno so nasprotovali vsaki delitvi gozdnih veleposesti. Zagovarjali so zahteve o gospodarski učinkovitosti in strokovni zaščiti gozda ter socialno varnost gozdnih nameščencev in upokojencev in v okviru gozdne veleposesti, ki bi morala ostati gospodarska enota. Če pa bi se ta po agrarni reformi že delila, bi morale po razdelitvi nastati take nove gozdne gospodarske enote, ki bi bile sposobne izvajati zaščito gozda in zagotavljati socialno varnost gozdnih nameščencev ter dolgoročno in trajno gospodariti z gozdom.

⁶ Sl. l. Kraljevske banske uprave Dravske banovine, II, št. 25 z dne 15. aprila 1931, str. 485–535.

⁷ F. Kresal, Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis XXIV, 1970, zv. 3–4, str. 209–245. Ponatis 1988.

⁸ Obrazložjenje stanja i položaja stalnih namještenika velikih šumskih posjeda, koji će biti eksproprisani po čl. 24 zakona o likvidaciji agrarne reforme. Arhiv Jugoslavije, Centrala radničkih komora, fasc. 8.

Te zahteve strokovnega zastopstva gozdnih nameščencev so se popolnoma pokrivala z zahtevami in interesi lastnikov gozdnih veleposestev. Ker so bili v Jugoslovanskem šumarskem združenju vsi najpomembnejši in visokoizobraženi gozdarski strokovnjaki, je bilo možno učinkovito vplivati na strokovno in politično javnost glede izvajanja agrarne reforme gozdne veleposesti. Po drugi strani pa so bili gozdarski strokovnjaki in nameščenci na gozdnih veleposestvih eksistenčno povezani z njihovo usodo. Visoka stopnja njihove socialne varnosti bi bila ogrožena z radikalnejšo izvedbo take agrarne reforme gozdne veleposesti, ki bi predvsem zadovoljila agrarne upravičence – kmetije brez gozda.

Strokovno zastopstvo gozdnih nameščencev je bilo zelo aktivno ves čas od proglasa agrarne reforme leta 1919, zlasti pa po zakonu o likvidaciji agrarne reforme iz let 1931 in 1933. Ko so bili leta 1932 izdani prvi odloki o delni razlastitvi gozdnih veleposesti in je kazalo, da bo agrarna reforma v doglednem času res izvedena tudi na gozdnih veleposestvih, je Šumarsko združenje v več spomenicah opozorilo pristojna ministrstva na nevarnosti, ki da prete nameščenstvu ob priliki razlaščenja in delitve veleposesti. Prosilo je za ureditev tega vprašanja z zakonom ali z uredbo ter je predložilo tudi načrt zakona o zavarovanju eksistence gozdnih nameščencev pri razlaščenih veleposestvih. Tudi na Delavski zbornici v Ljubljani so vodili razpravo o socialni varnosti gozdarskih nameščencev in njeni nadaljnji ureditvi. Na tej osnovi so 19. avgusta 1933 pripravili načrt zakona. Zgledovali so se po izkušnjah na Češkoslovaškem, kjer so že v prvem zakonu o agrarni reformi z dne 8. aprila 1920 sistemsko rešili tudi nameščensko vprašanje na razlaščenih veleposestvih. Te predpise so ob izvajanju razlastitev dopolnjevali z zakoni, novelami in vladnimi uredbami. Zadeve so reševali v dveh smereh. Zaščito upokojencev, ki so na dan razlastitve prejeli pokojnino od veleposestnika, so reševali tako, da so pri ministrstvu ustanovili poseben pokojninski fond za ta namen. Zaščito aktivnih nameščencev, ki bi zaradi agrarne reforme izgubili službo, so reševali z njihovo predčasno upokojitvijo, z odpravnino ali s posredovanjem druge javne službe ter z dodelitvijo agrarne zemlje.⁹

Na opozorila Šumarskega združenja o svoji eksistenčni ogroženosti ob izvajanju agrarne reforme in na načrt zakona o zavarovanju gozdnih nameščencev je ministrstvo za gozdove in rudnike odgovorilo, da je bil ta problem rešen z odločitvijo, da se razlaščeni gozdovi vzamejo v začasno državno upravo. Ta uprava je morala namreč takoj po prevzemu gozdov sprejeti tudi ustrezen predlog glede osebja, ki je bilo tam zaposleno, in upoštevati pri tem dosežene pravice tega osebja ter zbrati potrebne dokaze o tem. Ta praksa da se izvaja in da je bil večji del osebja na razlaščenih posestvih v Gorskem Kotarju na Hrvaškem zadržan v službi. V Dravski banovini pa da razlastitev še ni bila dokončno izvedena in da je bilo vse osebje še na svojih mestih. Glede trajne rešitve zaposlenega osebja na razlaščenih gozdnih veleposestvih je ministrstvo odgovorilo, da bo ta problem rešen v sporazumu med ustreznimi ministrstvi tako, da bodo s posebnim sklepom urejene pravice tako aktivnih nameščencev, kot tudi morebitnih upokojencev na veleposestvih, njihovih vdov in sirot sorazmerno z novonastalimi gospodarskimi enotami po delitvi veleposesti v okviru začasne državne uprave. Pri tem pa da bodo upoštevali pridobljene pravice koristnikov.

S tako rešitvijo Šumarsko združenje ni bilo povsem zadovoljno, ker problem ni bil rešen tudi normativno, ampak je temeljil samo na sporazumnem urejanju zadev. Ljubljansko gozdarsko združenje je posredovalo podatke, da je bilo leta 1933 na gozdnih veleposestvih, ki so bili z odloki z dne 16. februarja 1932 vključeni v gozdno agrarno reformo, okrog 200 upokojencev, 168 vdov in 181 mladoletnih otrok, ki so prejeli mesečne pokojnine. Te pokojnine so odmerili in odobrili lastniki veleposestev na osnovi službenih pogodb, službenih pragmatik, ali po svobodni volji, »vodeni po čutu pravičnosti«. Bivši stalni nameščenci, njihove vdove in sirote so prejeli pokojnine ali redne podpore deloma v denarju, deloma samo v naravi, ali pa kombinirano eno z drugim. Tudi na drugih veleposestvih so obstajale v glavnem enake razmere glede starostne preskrbe stalnih nameščencev.

⁹ Glej op. 8.

Z ureditvijo starostne preskrbe so lastniki veleposestev v znatni meri izvajali socialno skrb, odgovornost in uvidevnost za potrebe svojih onemoglih uslužbencev. Pred pomanjkanjem, bedo in stiskami so reševali zlasti tiste svoje dolgoletne nastavljenke, za katere še niso bile uveljavljene zakonske določbe glede pokojninskega zavarovanja. Onim pa, ki so bili upokojeni že na osnovi uveljavljenega zakona o zavarovanju javnih in privatnih nameščencev (od leta 1908), so preizkusno odmerjene pokojnine pokojninskega zavoda izboljševali s svojimi dodatki. (Za upokojene rudarje, železničarje in nameščence je to vlogo izpolnjeval poseben začasen Pokrajinski pokojninski sklad).

Socialna varnost gozdarskega osebja

Starostna preskrba stalnih nameščencev na veleposestvih je bila urejena sicer neenako, vendar zadovoljivo. Ta starostna preskrba je imela sicer večinoma značaj pravne obveznosti veleposestnika, vendar je temeljila na privatno-pravni pogodbi in je bila izpolnitev le-te odvisna od stalnosti dohodkov veleposestva. Agrarna reforma pa je kot višja sila ogrožala stalnost dohodkov in s tem tudi socialno varnost koristnikov, ker niso imeli značaja zavarovancev. Da bi se za prizadete nameščence preprečile usodne posledice agrarne reforme, je gozdarsko združenje zahtevalo, da se te pokojnine z normativnimi odredbami zavarujejo tako, da se kot rente prevzamejo med obvezna bremena posameznih delov razlaščenih veleposestev. Redno izplačevanje pokojnin koristnikom, pa tudi izterjavo obveznih prispevkov za zavarovanje gozdnih nameščencev na veleposestvih naj se poveri Pokojninskemu zavodu za nameščence v Ljubljani, ki je imel ustrezno strokovno službo za te namene.

To je sicer urejal že zakon o pokojninskem zavarovanju nameščencev iz leta 1922, ki je takrat zahteval tudi izročitev premijskih rezerv za te zavarovance, a se takrat to ni zgodilo. Izvedlo se ni tudi sedaj. Reševanje tega problema se je zavleklo do konca leta 1937, ko se je začelo izvajati splošno starostno zavarovanje vseh zaposlenih. Nameščenci in pomožno osebje na gozdnih veleposestvih je bilo prizadeto zlasti zaradi neurejenega statusa zavarovanja ob prehodu v drugo službo, ker niso mogli uveljavljati pridobljenih pravic.

Zdravstveno in nezgodno zavarovanje je bilo urejeno po splošnih predpisih Zakona o zavarovanju delavcev iz leta 1922.¹⁰ To je bil okvirni zakon, ki je urejal zavarovanje delavcev zoper bolezni, nezgode, onemoglost, starost in smrt, če posebne blagajne niso nudile vsaj enakih ali boljših okoliščin zavarovanja. Za zavarovanje delavcev ob brezposelnosti je zakon napovedal poznejšo ureditev, ki pa z uredbami o podpiranju brezposelnih in o borzah dela ni bilo zadovoljivo rešeno. Ta zakon je odložil izvajanje zavarovanja za onemoglost, starost in smrt (pokojninsko zavarovanje) do 1. julija 1925, potem pa so ga odlagali vse do 1. septembra 1937.¹¹

Po tem zakonu je bilo socialno zavarovanje obvezno za vse delavce, ki so bili v delovnem razmerju. Imeli so pravico do brezplačnega zdravljenja in boleznine (hranarine) v znesku dveh tretjin zavarovane mezde, če zavarovanec zaradi bolezni ni mogel delati in če je bolezen trajala več kot 3 dni, vendar le do 26 tednov. Če je delovna nesposobnost trajala dalj, je imel pravico do invalidske rente. Če se je zavarovanec zdravil v bolnici, ni prejemal boleznine, nepreskrbljeni družinski člani pa so imeli med tem časom pravico do njegove polovične hranarine. Družinski člani, ki so živeli v skupnem gospodinjstvu z zavarovancem, so imeli pravico do brezplačnega zdravljenja in zdravil, ob porodu pravico do potrebne babiške pomoči in zdravljenja in do podpore za porodnice za 4 tedne pred porodom in 4 tedne po porodu v znesku 84 din (desetina povprečnega mesečnega zaslužka), kakor tudi do podpore za opremo dojenčka. Ob smrti zavarovanca so imeli svojci pravico do pogrebne v višini tridesetdnevne zavarovane mezde.

Ob nezgodi pri delu je imel delavec pravico do brezplačnega zdravljenja, zdravil in ortopedskih pripomočkov, pravico do boleznine 10 tednov po poškodbi, potem pa do invalidske rente, dokler bi trajala nesposobnost ali zmanjšana sposobnost za delo. Invalidska renta po delovni

¹⁰ Ur. l. Pokrajinske uprave za Slovenijo, letnik IV, št. 62 z dne 13. junija 1922, str. 401–416.

¹¹ F. Kresal, Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji med obema vojnoma. Zgodovinski časopis, XXIV, 1970, zv. 3–4, str. 209–245. Ponatis 1988.

nezgodi je znašala ob popolni nesposobnosti za delo višino zavarovane mezde, ob delni nesposobnosti pa pripadajoči delež. Če je bila potrebna stalna oskrba in nega invalida, se je nezgodna renta lahko zvišala za eno tretjino. Če je zavarovanec zaradi nezgode umrl, je imela žena pravico do ene tretjine njegove zavarovane mezde, nepreskrbljeni otroci do 16. leta starosti pa do rente v višini ene četrtnine njegove zavarovane mezde. Če se je vdova ponovno poročila, je dobila enkratno odpravnino v višini enoletne zavarovane mezde umrlega zavarovanca. Če so otroci nadaljevali šolanje, so mogli dobivati rento do svoje polnoletnosti.

Do invalidske rente je imel zavarovanec pravico tudi, če je postal trajno onemogel. Za onemoglega so šteli zavarovanca, ki zaradi starosti, bolezni, ali drugih poškodb ni mogel več zaslužiti ene tretjine mezde, ki bi jo sicer dobil glede na izobrazbo in poklic. Z dokončanim 70. letom starosti je zavarovanec pridobil pravico do starostne rente brez dokazovanja onemoglosti. Taka invalidska renta je znašala 36 % povprečne zavarovane mezde v zadnjih 10 letih. Če je uživalec rente umrl, je imel vsak mladoletni otrok pravico do ene četrtnine njegove rente, vdova pa pravico do polovice rente ali do enkratne podpore v znesku ene četrtnine moževe rente za 3 leta.

Po uveljavitvi pokojninskega zavarovanja delavcev je bil 9. aprila 1938 ustanovljen poseben podporni sklad za onemoglost, starost in smrt. Iz tega sklada so upravičenci prejeli mesečne denarne podpore v višini 60 do 200 din in plačevali so se prispevki za njihovo zdravstveno zavarovanje.

Prispevki za obvezno zdravstveno zavarovanje so znašali 7 % zavarovanih mezd in so jih plačevali pol delavci, pol delodajalci. Povprečni prispevki za invalidsko zavarovanje so znašali 2 % in je vse moral plačevati delodajalec. Prispevki zavarovanja za onemoglost, starost in smrt so po Zakonu o zavarovanju delavcev znašali 3 %, po Zakonu za pokojninsko zavarovanje nameščencev pa 12 %, in sta jih plačevala pol delavec, pol delodajalec.

Gozdarsko združenje je za leto 1935 zbralo podatke o gozdnih delavcih, upokojenecih in njihovih družinskih članih za tistih 12 gozdnih veleposesti, ki bi morale priti pod agrarno reformo. To poročilo je zajelo 40 višjih nameščencev, 300 oseb gozdarskega pomožnega osebja in 1700 stalnih delavcev ter 200 gozdarskih upokojencev, 168 vdov in 181 mladoletnih otrok, ki so prejeli pokojnine in družinske rente od gozdnih veleposesti. Enake razmere so bile tudi na drugih gozdnih veleposestih.¹²

Osebnostne in družinske pokojnine (rente, podpore) je na 12 gozdnih veleposestvih pod agrarno reformo leta 1935 prejelo 549 upravičencev. Povprečne gozdarske pokojnine so znašale 750 din mesečno, vdovske rente 256 din in otroške 65 din mesečno. Minimalni skupni življenjski stroški so takrat znašali 619 din, stroški samo osnovne prehrane pa 214 din na osebo mesečno. Plače gozdarskega osebja so znašale 1500 do 3.000 din mesečno, mezde gozdnih delavcev pa 800 do 1200 din, kar je bilo takrat v mejah normale. Delež upokojencev je znašal 10 % zaposlenih (pri nameščencih samo 8 %). Vsote osebnih in družinskih pokojnin so bremenile gozdarske zavarovance z zneskom 95 din mesečno (pri nameščencih 105 din), kar ni bilo veliko.

Večina gozdarskih družin je prebivala v režijskih (službenih) stanovanjih, imela v uporabi del zemlje in brezplačno kurjavo. Družine so bile velike. Dohodki gozdarskega osebja, delavcev in upokojencev so bili zadovoljivi. Eksistenčno pa so bile ogrožene vdove in njihovi otroci. Povprečne družinske pokojnine so znašale 345 din mesečno; najnižja vdovska renta je bila 70 din, najvišja pa 375 din. Polovica vdov je imela mladoletne otroke. V povprečju so imele po 2 mladoletna otroka, 27 % jih je imelo po 3 ali več mladoletnih otrok (do 6). Bile so razmeroma mlade, ko so ovdovele; v povprečju pri 40. letih, ena tretjina pri 35. letih, ena desetina celo pri 25. letih, kar navaja na sklepanje, da je šlo v velikih primerih za smrtne nesreče njihovih mož pri delu. Skoraj četrtnina mladih vdov z mladoletnimi otroci se je ponovno poročila in si tako pomagala iz eksistenčne stiske.

Večina vdov ni prejela družinske pokojnine po upokojenem gozdarju, pač pa po invalidski renti ponesrečenega ali onemoglega gozdarja, zato so bili ti prejemi tako zelo nizki.

¹² Glej op. 8.

Povprečna starost vdov, ki niso prejemale otroških rent, je bila 56 let. Vdov nad 45 let je bilo dve tretjini. Njihova povprečna starost, ko so ovdovele, je bila 56 let in samo 6 % jih je ovdovelo starejših od 70 let.

Otroci umrlih gozdarjev se niso šolali. Od evidentiranih 181 mladoletnih otrok sta bila samo 2 vajenca in 1 dijak na srednji šoli.

Prejemki v naravi so bili pomemben del socialne preskrbe gozdarskega osebja. Uslužbenci gozdnih uprav so dobivali brezplačno drva (uradniki 27 metrov letno, nižji uradniki in pripravniki po 12 metrov, sluge po 6 metrov), njive in travnike v najem (uradniki po 4 ha, nižji uradniki po 2 ha, sluge, logarji in drugi po 1 ha), brezplačno stanovanje, elektriko ali petrolej za razsvetljavo, delovno obleko (gozdarske uniforme).¹³

Problem socialne varnosti po agrarni reformi

Zaposlitev gozdarskega osebja na veleposestvih je bila trajna in stalna, zaslužki pa solidni in z več naturalnimi prejemki (službeno stanovanje, kurjava, zemlja, službena obleka ipd.) ter z zagotovljeno starostno preskrbo. Razmeroma veliko socialno varnost zaposlenih pa bi lahko ogrozila agrarna reforma in možnost delitve gozdne veleposesti. Da se to ne bo zgodilo, so večkrat zagotavljali ustrezni organi državne oblasti in zatrjevali, da ni potrebna nikakršna zaskrbljenost za stalnost in varnost zaposlitve, ker da bo vse gozdarsko osebje ostalo še naprej v službi. Samo v izjemnih primerih, ko zaposlitev ne bi bila možna ne na starem ne na novem delu veleposesti, naj bi se odredila možnost namestitve v javni službi, odpravnina ali upokojitve za starejše nameščence.

Zakon o državnem nadzorstvu in državni upravi veleposestev z dne 20. maja 1922 je določal: «Osebje in vse njegove službene razmere na sekvestriranih veleposestvih ostanejo nespremenjene. V upravičenih primerih sme glavno uradniško osebje (direktorje, upravitelje, gozdarske nadzornike, višje šumarje in glavne knjigovodje) razrešiti minister za agrarno reformo na predlog državnega sekvestra, ostalo osebje pa državni sekvester sam. Če se osebje razreši, ne izgubi pravic, ki si jih je do sedaj pridobilo s svojim službovanjem na dotičnem veleposestvu na podlagi pogodbe ali službene pragmatike. Če take pogodbe ali pragmatike ni, odredi minister za agrarno reformo uradnikom primerno odpravnino v breme lastnikovo, upoštevajoč pri tem službena leta in službeni položaj uradnika.»¹⁴

Zakon o likvidaciji agrarne reforme iz leta 1931 pa ni vseboval določb, ki bi urejale vprašanja v zvezi z zaposlitvami nameščenecv na veleposestvih v primerih razlastitve in delitve. Zato je gozdarsko združenje organiziralo ustrezno razpravo na Delavski zbornici v Ljubljani 19. avgusta 1933. Na osnovi te razprave so sestavili osnutek uredbe o zaščiti gozdarskega osebja na razlaščenih veleposestvih. Ta uredba naj bi zaščitila socialno varnost tako nameščenecv, kot delavcev. Status stalne namestitve bi se moral priznati vsem, za katere ni bilo izrecno določeno, da so zaposleni samo za določen čas, ne glede na to ali je bila službena pogodba sklenjena pisno ali ustno. Nove službene pogodbe bi morale vsebovati take pogoje, kot jih je imela javna gozdarska služba. V utemeljitvi uredbe so ugotavljali, da so obstajale različne oblike službenih in delovnih pogodb predvsem v ustni obliki. Ugotavljali so, da so pogosto obstajali nekakšni patriarhalni odnosi med veleposestniki in nameščenci in da je zaposleno osebje običajno ostajalo na veleposestvih do smrti, oziroma do onemoglosti in uživalo starostno oskrbo, čeprav ni bilo nikakršnih obveznosti, ne pisnih, ne ustnih. Te okoliščine da je treba upoštevati ob sklepanju novih službenih in delovnih pogodb. Upokojenim gozdarskim nameščencem bi morali odmeriti pokojnine po drugačnih in pravičnejših merilih, njihovo izplačevanje pa bi morali zagotoviti iz dohodkov veleposesti. Po delitvi teh posestev pa bi morali bremena sorazmerno razdeliti po katastrskem dohodku posameznih delov gozdnega veleposestva na stare in na nove lastnike in jih pobirati skupaj z zemljiškim davkom.

¹³ Uredba o prejemkih civilnih državnih uslužbencev v naravi na osnovi čl. 29 Zakona o uradnikih z dne 31. marca 1931, Sl. l. 79/II. str. 1526 z dne 12. decembra 1931, Sl. N. z dne 30. nov. 1931 280/89, str. 1635.

¹⁴ Ur. l. V/4., z dne 11. januarja 1923; Sl. N. št. 276 z dne 9. decembra 1922.

Osnutku uredbe o zaščiti gozdnega osebja je bil priložen popis 12 gozdnih veleposesti, za katere je Ministrstvo za kmetijstvo izdalo 12. februarja 1932 sklep o razlastitvi po agrarni reformi. Poimenski popis upravnega, pomožnega in čuvajskega osebja je bil narejen po stanju na dan 1. januarja 1933. Na teh gozdnih veleposestvih je bilo 21 gozdnih **upraviteljev**, nadupraviteljev in gozdarskih ravnateljev, ki so bili pretežno tujci nemške narodnosti. **Gospodarsko pomožno osebje** so bili gozdarski inženirji, računovodje, revirni nadgozdarji, gozdarji in pripravniki, vodje gozdne industrije in pomočniki vodij, žagarji-gozdarji, lesni manipulanti, knjigovodje in asistenti; teh je bilo 43. Bilo je še 109 **gozdnih čuvajev**, lovskih paznikov in pomožnih čuvajev. Na 19 že razlaščenih gozdnih veleposestvih pod začasno državno upravo na Hrvaškem v Gorskem Kotarju je bilo 40 višjih nameščencev, 300 gozdarskega pomožnega osebja (logarjev in podgozdarjev) in okrog 1.700 stalnih gozdnih delavcev.¹⁵

Uslužbenci pri upravi verskoskladnih gozdov, ki so bili prej državni uslužbenci, so s prenosom lastništva Kranjskega verskega sklada na ljubljansko škofijo po **Uredbi o prenosu imovine verskih zakladov katoliške cerkve v last in upravo katoliške cerkve** z dne 1. maja 1939 prešli v službo pri cerkvenih oblasteh. Cerkevna avtonomna oblast je morala tem uslužbencem priznati vse pridobljene pravice iz prejšnje državne službe (pokojninska doba, socialna varnost, prejemki v naravi ipd.), dobila pa je tudi vse prispevke z ustreznimi obrestmi, ki so jih ti delavci vplačali v uradniški pokojninski sklad.¹⁶

Gozdna veleposest

Gozdna veleposest je bila predvsem fevdalnega izvora in se je po zemljiški odvezi bistveno nespremenjena preoblikovala v kapitalistični način izkoriščanja gozdov, razvijala je lesno industrijo in lesno trgovino. Tretjina veleposestniških gozdov je bila opredeljena kot rodbinski fidejkomis (neodtujljiva in nedeljiva rodbinska posest, ki praviloma prehaja na prvorojenca iz roda v rod). Fidejkomis je bil institucija dednega prava, ki je v bistvu služil ohranitvi plemiških veleposestev. Fidejkomisne nepremičnine so bile zavarovane pred možnostjo odtujitve ali delitve z vknjižbo v javnih knjigah (podobno kot hipoteke v zemljiških knjigah), ki so jih izvajala sodišča. V letih, ko je avstrijska državna zakonodaja odpravljala fevde in fevdalni sistem, je zakon z dne 16. junija 1868 uredil fidejkomise tako, da jih je bilo možno vpisati šele potem, ko je bila taka volja oporočitelja potrjena z zakonom. Po petih letih izvajanja tega zakona so bili fidejkomisi vpisani pri tretjini plemiške gozdne veleposesti. Po statistiki iz leta 1873 je bilo na Kranjskem 50.875 ha fidejkomisnih gozdov, kar je predstavljalo 33,1 % vseh veleposestniških gozdov v zasebni lasti; ta delež se je do leta 1910 znižal za eno petino. Ker so rodbinske fidejkomise potrjevali le plemičem, lahko upravičeno trdimo, da so bila vsa s fidejkomisi označena zemljišča fevdalnega izvora. Fidejkomis je pri nas odpravila šele Vidovdanska ustava iz leta 1921, vendar se je stara terminologija in praksa ponekod ohranila do tridesetih let, ko se je izvajala razlastitev po agrarni reformi.¹⁷ Gozdarsko združenje nameščencev na veleposestvih je v svojem spisu iz leta 1933 navajalo, da ima *Douglas Thurn* fidejkomisno posest v obsegu 2.392 ha in **alodno** posest v obsegu 1.763 ha.

Thurni so svojo posest širili tudi z nakupi. Gozdna posest grofov Thurnov je zajemala predvsem območje Mežiške doline. Tod so Thurni načrtno kupovali gorske kmetije z velikimi površinami gozdov. Tako je do leta 1880 prišlo v njihove roke 3.107 ha mežiških gozdov, do leta 1900 še 4.801 ha in do 1918 še 343 ha gozdov. Okrog 1.500 ha mežiških gozdov je pokupil rudnik svinca, 735 ha pa razni lesni trgovci.¹⁸

¹⁵ Glej op. 8.

¹⁶ Čl. 12 in 13 Uredbe z zakonsko močjo o prenosu imovine verskih zakladov katoliške cerkve v last in upravo katoliške cerkve z dne 1. maja 1939.

¹⁷ Sergij Vilfan, *Zemljiška gospodstva. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog*, II. zvezek, Ljubljana 1980, str. 238.

¹⁸ Bogo Grafenauer, *Gospodarski obrat kmetije. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog*, I. zvezek, Ljubljana 1970, str. 636.

Gozdna veleposest grofov Thurnskih v Ravnah ni bila enotnega lastništva. Thurnova posestva so imela več lastnikov: Douglas, Jurij in Aleksander Thurn. Družinsko nedeljivo dedno posestvo (fidejkomis) je imel **Douglas Thurn**. Imel je 2.392 ha gozdov v okrajih Prevalje in Radovljica. Gozdarski revirji so bili: Mežica s 741 ha, Godec s 1.481 ha in Radovljica s 170 ha. Gozdovi so bili na področju Mežice, Raven, Podpece, Radovljice, Mošenj, Kamne gorice in Kriške gore. Douglas Thurn je imel tudi lastniško (alodno) gozdno posest v okraju Ravne v obsegu 1.763 ha. V okraju Prevalje sta bila gozdarska revirja Kogelnik s 507 ha in Urškin dvor s 313 ha, ki je z večjim delom (6.943 ha) segal v okraj Slovenj Gradec. **Aleksander Thurn** iz Črne pri Prevaljah je imel tretjo Thurnovo gozdno veleposest v obsegu 3.928 ha. V okraju Prevalje sta bila dva gozdna revirja: Črna pri Prevaljah s 3.841 ha in Holmec-Mežica s 87 ha. Gozdovi so bili na področju Črne, Bistre, Mušenika, Ludranskega vrha, Koprivne in Holmca. **Jurij Thurn** iz Črne pri Prevaljah je imel četrto Thurnovo gozdno veleposest v obsegu 1.584 ha v okrajih Slovenj Gradec in Konjice. V Slovenj Gradcu je bil revir Legen s 797 ha gozdov, v Konjicah pa revir Vitanje s 787 ha gozda. Grof Jurij Thurnski je bil sicer bolj znan po železarni v Ravnah. Posamezni deli Thurnovih posesti so bili v postopku razlastitve po agrarni reformi v obsegu 1.043 ha, 40 ha gozdov pa je bilo izročenih občinam pridobiteljicam. Vsem Thurnovim posestnikom je po končani agrarni reformi ostalo v lasti 76 % prejšnje gozdne veleposesti.¹⁹

Tudi **gozdno posest Kranjskega verskega sklada** je mogoče šteti kot nekaj preostanek zemljiških gospodstev. Nastal je 1782, ko je Jožef II. združil premoženje odpravljenih samostanov in redov, njegove dohodke pa namenil za vzdrževanje nove cerkvene organizacije. Gozdove, ki so prišli pod verski sklad, je upravljala komorna (dvorna) uprava za gozdove in domene skupaj z državnimi gozdovi. V letih 1818 in 1822 je večina posestev verskega sklada prišla na dražbo, ker je država želela gospodariti z verskim skladom predvsem v denarju, vendar ni bilo kupcev za vsa posestva. Večja gozdna posest Kranjskega verskega sklada je prvotno obstajala na območju zemljiških gospodstev Mekinje in Velesovo na Gorenjskem, Bajnof, Kostanjevica, Ruperč Vrh in Stična na Dolenjskem ter Bistra in Loško pri Cerknici na Notranjskem. Zelo pa se je povečala gozdna veleposest Kranjskega verskega sklada, ko je leta 1895 država v njegovo korist kupila velike gozdne komplekse na Pokljuki in Jelovici od Kranjske industrijske družbe. Del te posesti je bil že prej cerkvenega izvora. Blejsko veleposest (grad, jezero in gozdovi na Mežaklji, Jelovici in Poljani), ki je bila v lasti Briksenške škofije, je namreč leta 1858 kupil Viktor Ruard za 150.000 goldinarjev (to je bila vsota, ki je bila enaka četrtini ustanovnega kapitala 10 let pozneje ustanovljene Kranjske industrijske družbe). To Ruardovo posest pa je nato leta 1871 odkupila Kranjska industrijska družba, ko je pokupila Zoisove in Ruardove fužine na Gorenjskem ter na Jesenicah zgradila železarno. Ko je leta 1895 težišče delovanja KID prehajalo na Škedenj pri Trstu, je ta družba sklenila prodati obsežne komplekse gozdov na Pokljuki in Jelovici. Kupila jih je država za potrebe Kranjskega verskega sklada. Sklad je imel takrat 28.301 ha gozdov.²⁰ Po prvi svetovni vojni je verski sklad kot avstrijska državna lastnina postal lastnina Države SHS in pozneje Jugoslavije. Pravno je bil Kranjski verski sklad samostojna pravna oseba, njegovi dohodki pa sestavni del državnega proračuna, sicer pa namenjeni vzdrževanju cerkve. Ministrski svet je na predlog pravosodnega ministra 29. marca 1939 sklenil, da se ta verski sklad izroči v last in upravo Ljubljanski škofiji. Prenos lastništva Kranjskega verskega sklada je bil izveden na osnovi Uredbe o prenosu imovine verskih skladov katoliške cerkve v last in upravo katoliške cerkve z dne 1. maja 1939;²¹ ta uredba je dobila moč zakona po pooblastilu finančnega zakona za leto 1939/40, ko je bil v skupščini izglasovan državni proračun; parlament posebej o tem ni sklepal. Uredba je stopila v veljavo že 4. maja 1939 in je morala biti hitro izpeljana. »Vsi posli zaradi prenosa in izročitve

¹⁹ Privatna gozdna posestva nad 200 hektarjev, ki so razlaščena vsled rešenja Ministrstva poljoprivrede br. III, 2413/Via/32 z dne 16.2.1932 za svrhe agrarne reforme. Gradivo za razpravo na Delavski zbornici v Ljubljani 19. avgusta 1933. Arhiv Jugoslavije, fond centrale delavskih zbornic, fasc. 8. Prim. Olga Janša, Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis XVIII, 1964, str. 173–189.

²⁰ Sergij Vilfan, Zemljiška gospodstva. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, II. zvezek, Ljubljana 1980, str. 238.

²¹ Sl. l. Kraljevske banske uprave Dravske banovine, letnik X, št. 39 z dne 17. maja 1939, str. 425–426.

teh zakladov pristojnim cerkvenim oblastem se morajo šteti za nujne in opraviti čimprej«, je določal čl. 14 te uredbe. V prvem členu uredbe je bil definiran predmet prenosa imovine: »Z verskimi zakladi se razumejo zakladi in fondi, ki so bili ustanovljeni iz imovine katoliške cerkve z verskimi dokladi in prostovoljnimi prispevki vernikov in služijo cerkveno-prosvetnim namenom katoliške cerkve«. Izvor premoženja Kranjskega verskega sklada pa ni bil enoten in povsem v skladu s to definicijo. Velik del gozdne posesti je namreč nastal leta 1895 z nakupom, ki ga je opravila država, ga ves čas upravljala in gospodarila z njim ter ga je kot državno last prevzela tudi jugoslovanska država in tudi ta ga je upravljala kot poseben sklad. Ta uredba je bila takrat tudi v nasprotju z določili Zakona o likvidaciji agrarne reforme iz leta 1931 ter njegovih sprememb in dopolnitev iz leta 1933, ki so med drugim določale, »da se morajo v Dravski banovini tudi na cerkvenih posestvih razlastiti gozdovi, ki presegajo 1.000 ha.«²² Vendar se to ni zgodilo. Katoliška cerkev je po podatkih davčnega katastra iz leta 1937 imela v lasti 16.687 ha gozdov brez Kranjskega verskega sklada, ki je takrat štel 18.687 ha gozdov. Škofijskih gozdov je bilo 7.618 ha (ljubljska škofija 6.361 ha, mariborska 297 ha, nadškofijsko semenišče iz Zagreba na Mokricah 960 ha), župne, kaplanijske, cerkovniške, šolske, verske in druge nadarbine so imele 4.400 ha gozdov, samostani in redovi so imeli 3.345 ha gozdov (minoritski samostan s Ptuja 401 ha, kartuzijanci iz Pleterij 1.360 ha, trapisti iz Rajhenburga (Brestanica) 384 ha, Nemški viteški red iz Velike Nedelje 1.200 ha), posamezne cerkve in župnije so imele 1.325 ha gozdov.²³ Ko je leta 1939 ljubljanska škofija dobila še vse gozdove Kranjskega verskega sklada, je cerkvena posest štela 34.885 ha gozdov, kar je močno presegalo zemljiški maksimum po določbah zakona o likvidaciji agrarne reforme iz leta 1931 ter njegovih sprememb in dopolnitev iz leta 1933.

Uslužbenci pri upravi verskih skladov, ki so bili prej državni uslužbenci, so s prenosom lastništva prešli v službo pri cerkvenih oblasteh. Cerkevna avtonomna oblast je morala tem uslužbencem priznati vse pridobljene pravice iz prejšnje državne službe (pokojninska doba, socialna varnost, prejemki v naravi ipd.), dobila je pa tudi vse prispevke z ustreznimi obrestmi, ki so jih ti delavci vplačali v uradniški pokojninski sklad.²⁴

Gozdni urad Karla Auersperga s sedežem v Soteski pri Novem mestu je imel 8.098 ha gozdov v okraju Kočevje, 9.415 ha v okraju Novo mesto, 107 ha v okraju Litija in 247 ha v okraju Črnomelj. Posestvo je imelo dve upravi: ena je bila v Kočevju, druga v Soteski. Gozdarski revirji so bili v Kočevju, Grčaricah, Ravnah in Predgradu; v Straži, Soteski, Brezovi rebri, Podstenicah, Travniku in Rogu. Lesna industrija in industrijske žage so bile v Kočevju, Jelendolu, v Straži in Soteski. V okviru posestva je bilo tudi 230 ha kmetijskih zemljišč. V postopku razlastitve po agrarni reformi je bilo 15.261 ha gozdov.²⁵

Veleposestvo Auersperg Herwarda nasledniki na Turjaku je imelo 1.287 ha gozdov v okraju Kočevje, 940 ha v okraju Ljubljana-okolica in 316 ha v okraju Logatec. Posestvo je imelo tudi 145 ha kmetijskih zemljišč. V postopku razlastitve je bilo 1.063 ha gozdov, ki so prišli pod začasno državno upravo. Več kot polovica posestva je ostala v prejšnji lasti. Gozdarski revirji so bili Turjak, Podturjak, Želimlje, Krvava peč, Mačkovec, Rob, Osredok in Mokrc, kjer je bila tudi industrijska žaga.²⁶

Veleposestvo Windischgrätz Huga nasledniki je imelo 6 gozdnih uprav in sicer v Oplotnici, Slatni, Planini, Bogenšperku, Podsredi in na Bizeljskem (predvsem za upravljanje vinogradov). Gozdovi so bili v okrajih Konjice 3.706 ha, Logatec 1.526 ha, Litija 1.998 ha, Šmarje 1.226 ha in Brežice 12 ha. V okviru posestva je bilo tudi 296 ha kmetijskih zemljišč. Pod začasno državno upravo je prišlo 1.040 ha gozdov; 252 ha jih je izročil pristojnim občinam prostovoljno. Veleposestvo je ostalo skoraj neokrnjeno z več kot 83 % prejšnje posesti. Gozdarski revirji so bili:

²² Sl. l. Kraljevske banske uprave Dravske banovine, letnik IV, št. 56 z dne 12. julija 1933, str. 734.

²³ Anton Šivic, Šumarstvo, Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 34–41.

²⁴ Glej op. 16.

²⁵ Glej op. 19.

²⁶ Isto.

Oplotnica, Konjice, Slemenca, Preloge, Lukanja, Planina, Laze, Slatna pri Šmartnem, Pasjek, Velike njive, Bogenšperk, Bizeljsko in Podsreda.

Veleposestvo Windischgrätz Alfred z upravo v Rogatcu je imelo 2.225 ha gozdov v okraju Šmarje in 295 ha na Pohorju v okraju Maribor-desni breg ter 71 ha kmetijskih zemljišč. 1.279 ha gozdov je bilo v razlastitvi in pod začasno državno upravo. Gozdni revirji so bili na področju Rogatca, Loga, Žetal, Boča in Janine.²⁷

Veleposestvo dr. Alfonsa Zabeo dedičev, Fala-Ruše, je imelo 4.216 ha gozda. Gozdovi so bili na Klopnem vrhu na Pohorju v okraju Maribor-desni breg. Pod začasno državno upravo je prišlo 1.000 ha gozdov; več kot tričetrť posesti je ostalo skupaj in v lasti prejšnjih lastnikov.²⁸

Veleposestnik dr. Ferdinand Attems, Slovenska Bistrica, je imel 5.819 ha veliko gozdno posest, od tega je bilo 616 ha kmetijskih zemljišč. Gozdove je imel na Pohorju v okraju Maribor-desni breg 2.168 ha, v okraju Šmarje 1.262 ha, v okraju Brežice 611 ha in v okraju Krško 134 ha. Občinam Slovenska Bistrica, Hoče, Slivnica, Pilštanj in Podčetrtek je sporazumno prepustil 765 ha gozda. V lasti mu je ostalo še 76 % gozda. Gozdove je imel na področju Pohorja in Kozjanskega.²⁹

Veleposestnik dr. Artur Perger iz Mislinje je imel 2.670 ha gozdov v okrajih Konjice 1.347 ha in Slovenj Gradec 1.323 ha. Gozdovi so bili na področju Mislinje. Veleposestnik Perger se je prostovoljno obvezal dajati občini Mislinja določeno količino lesa zastonj, del pa po polovični ceni. Celotna veleposest pa mu je ostala v lasti.³⁰

Veleposestnik dr. Rudolf Hoschek, Planina pri Sevnici, je imel gozdno veleposest v obsegu 1.565 ha. Gozdovi so bili v okrajih Šmarje 670 ha in Brežice 895 ha na področjih Planine in Fužin. Manjši del veleposestva je bilo kmetijsko zemljišče z 71 ha. 67 ha gozda je dal na uporabo občinam Šmarje in Brežice, 92 % gozdne veleposesti pa je ostalo lastniku.³¹

Veleposestnik dr. Karl Born, Sveta Katarina pri Trziču, je imel 3.835 ha gozdov in pomembno industrijo v Trziču. Njegovi gozdovi so bili na področju Svete Katarine nad Trzičem. Po končanem razlastitvenem postopku agrarne reforme so mu ostali skoraj vsi gozdovi (90 %), občinam je v brezplačno uporabo izročil samo 440 ha gozdov.³²

Veleposestnik Josip Herberstein, Ptuj, je imel 1.061 ha gozda: v okrajih Ptuj 707 ha in Maribor-levi breg 354 ha. Herberstein je imel tudi 608 ha kmetijskih zemljišč. V razlastitvenem postopku agrarne reforme je bilo 109 ha gozda, ki so ga dobile v uporabo občine. Graščino Ptuj je leta 1873 kupila grofica Therese Herberstein. Njen sin Josip Herberstein, ki je postal lastnik tega veleposestva, je leta 1907 dokupil še graščino Vurberg v obsegu 822 ha, leta 1916 graščino Hrastovec z 289 ha in leta 1918 še graščino Ravno polje s 341 ha, tako je njegova veleposest merila skupaj 1.966 ha. Po agrarni reformi mu je bilo razlaščenih 731 ha kmetijskih zemljišč in je njegova veleposest merila 1.235 ha, večinoma gozdov. Pred agrarno reformo je posestvo zaposlovalo 12 uradnikov in 195 nameščencev, delavcev in dninarjev, leta 1937 samo še 3 uradnike in 53 nameščencev, delavcev in dninarjev.³³

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Isto.

³³ Isto.

Zusammenfassung

Der Großgrundbesitz an Wald zur Zeit der Liquidation der Agrarreform des Jahres 1933 und das Problem der sozialen Sicherheit der Angestellten

France Kresal

Nach der Grundentlastung und Auflösung von Grundherrschaften im Jahre 1853 gab es in Slowenien ca. 200.000 selbständige Bauernhöfe und einige hundert Großgrundbesitze. Allein in Krain etwa zählte man 344 Großgrundbesitze mit einem Umfang von über 1.000 ha. Diesem Grundbesitz blieben in erster Linie die großen Waldflächen erhalten. Durch die Bestimmungen der Verordnung vom 21. Juli 1919, nach denen den Eigentümern als Maximum 75 ha Ackerland bzw. 200 ha Gesamtfläche verbleiben sollten, hätten im damaligen Slowenien 208 Großgrundbesitze mit einer Gesamtfläche von 203.347 ha, davon 147.015 ha Wald, erfaßt werden sollen. Dennoch wurde damals nur der Überhang des Ackerlandes verteilt bzw. in mehrjährige Pacht gegeben. Der Waldgrundbesitz blieb davon unberührt, die Reform wurde nicht durchgeführt. Bis zur Liquidation der Bodenreform stand der ganze Großgrundbesitz unter Staatssequestration, damit es zu keinen Mißbräuchen bei der Bewirtschaftung und Spekulationen in der Eigentumsfrage käme. Das Gesetz über die Liquidation der Agrarreform aus dem Jahre 1931 erfaßte 77 Großgrundbesitze. Dabei handelte es sich um Großgrundbesitze mit mehr als 75 ha Ackerland oder über 1.000 ha Waldflächen. Der gesamte Großgrundbesitz umfaßte 143.447 ha, davon 105.955 ha Wald. Im Februar 1932 wurden die ersten Verordnungen zu einer teilweisen Enteignung von 32 Waldgroßgrundbesitzen in Slowenien und Kroatien erlassen. Es folgten mehrere Gesetzesänderungen und -ergänzungen mit neuen Kriterien zur Enteignung des Waldgroßgrundbesitzes. Von Bedeutung waren die vom 24. Juni 1933, die ausdrücklich bestimmten, daß im Draubanat auch alle kirchlichen Wälder enteignet werden sollten, die mehr als 1.000 ha umfaßten. Dennoch trat dies nicht ein, sondern durch die Verordnung des Präsidenten des Ministerrates Dragiša Cvetković vom 1. Mai 1939 wurden auch noch alle Fondsforste in Eigentum und Verwaltung der Ljubljanaer Diözese überführt. Die enteigneten Forste übernahm die provisorische Staatsverwaltung. Der Umfang des Waldgroßgrundbesitzes blieb auch nach der Bodenreform fast unverändert. Großgrundbesitzwälder bildeten in der Regel große Komplexe, die von Forstexperten gepflegt wurden. Mehr als die Hälfte dieser Waldflächen waren in der Hand von 12 Eigentümern.

Ein Forstgesetz sorgte für die geregelte Bewirtschaftung der Staats- und Fondsforste sowie vieler Forste des Großgrundbesitzes, die von kompetenten Förstern verwaltet wurden. Das jugoslawische Forstgesetz aus dem Jahre 1930 sah forstwirtschaftliche Maßnahmen auch für Wälder in Privatbesitz vor, die mehr als 300 ha umfaßten. In der Karstwelt konnten die Forstbehörden auch auf kleineren privaten Waldflächen eine planmäßige Bewirtschaftung beanspruchen. Ein Forstausschuß der Banatsverwaltung mit hochgebildeten Forstexperten versah den Forstdienst. Bei Bezirksvorständen waren Forstreferenten mit fachlichem Hilfspersonal tätig. In politischen Bezirken wirkten Unter-, Oberförster und Förster als technisches Hilfspersonal. Ihr sozialer Status war durch das Forstgesetz geregelt. Sie waren unfall-, kranken- und altersversichert. Das Gesetz über Staatsangestellte regulierte ihr Dienstverhältnis. Das Forstpersonal bei Forstgrundbesitzern genoß einen anderen Status. Wenn der Waldbesitz als Unternehmen galt, waren die dort angestellten Arbeiter und das Hilfspersonal pflichtversichert nach dem Gesetz über die Arbeiterversicherung, und zwar nur unfall- und krankenversichert. Die Altersversicherung kam erst im Jahre 1937 zur Anwendung. Die dortigen Angestellten kamen bereits 1908 auch in den Genuß einer Altersversicherung. Viele Waldgroßgrundbesitze hatten nicht den Status eines Unternehmens, sondern den eines individuellen Grundbesitzes. Die Großgrundbesitzer schlossen mit ihrem Fach- und Hilfspersonal ein privatrechtliches Dienstverhältnis und Arbeitsverträge, in denen auch Form und Umfang der Altersversorgung definiert wurden. Die soziale Sicherheit garantierte der Waldgroßgrundbesitzer selbst, und zwar im Rahmen eines eigenen Sozialfonds, jedoch privat, nicht obligatorisch und auf patriarchalischer Basis. Sozialfonds des Großgrundbesitzes und ihre Entscheidungen hinsichtlich der Verpflegung im Falle von Not und Arbeitsunfähigkeit sowie Auszahlung von Altersrenten in Bargeld oder Naturalien hatten einen privatrechtlichen Charakter, ihre materielle Grundlage beruhte aber auf den Einnahmen aus dem Großgrundbesitz. Die Agrarreform mit der Enteignung eines Teils des Großgrundbesitzes war aber höhere Gewalt, die die Rechtssicherheit der sozialen Versorgung von Rentnern und die soziale Sicherheit von Angestellten gefährdete.

Die Forstfamilien auf 12 erfaßten Großgrundbesitzen vor der Agrarreform des Jahres 1935 wohnten in der Mehrzahl in Dienstwohnungen, es wurde ihnen ein Stück Land zur Nutzung überlassen und kostenlose Heizung gesichert. Die Familien waren sehr groß. Die Einnahmen des Forstpersonals, der Arbeiter und Rentner waren zufriedenstellend. Gefährdet war dagegen die Existenz der Witwen und ihrer Kinder. Die Hälfte der Witwen hatte minderjährige Kinder. Die Witwen waren verhältnismäßig jung, was zum Schluß verleitet, daß es sich in vielen Fällen um Todesunfälle ihrer Männer am Arbeitsplatz handelte. Beinahe ein Viertel der jungen Witwen mit minderjährigen Kindern heiratete noch einmal und überbrückte auf diese Weise die Existenznot.

Die meisten Witwen erhielten keine Familienrente nach dem pensionierten Förster, sondern nach der Invalidenrente des verunglückten oder arbeitsunfähigen Försters. Aus diesem Grunde waren diese Einnahmen auch so niedrig. Die Kinder der verstorbenen Förster besuchten keine Schulen. Unter 181 erfaßten minderjährigen Kindern gab es nur zwei Lehrlinge und einen Mittelschüler. Die Altersversorgung von Festangestellten auf Großgrundbesitzen war zwar nicht einheitlich, jedoch zufriedenstellend geregelt. Benachteiligt war vor allem das Hilfspersonal. Wegen des ungeregelten Versicherungsstatus waren bei einem Stellenwechsel alle betroffen, weil sie die erworbenen Rechte nicht geltend machen konnten. Auf diese Weise manifestierten sich die negativen Folgen der patriarchalischen Verhältnisse auf Großgrundbesitzen.

SLOVENSKA MATICA

SI-1001 Ljubljana, Kongresni trg 8, pp. 458, tel.: (061) 1263-190

Članom Zveze zgodovinskih društev Slovenije nudi po svojih članskih cenah tudi naslednje knjige:

Fran Zwitter

O SLOVENSKEM NARODNEM VPRAŠANJU

Izbor Zwittrovih razprav o razvoju slovenskega narodnega vprašanja in dozorevanju slovenskega naroda od konca 18. stoletja do druge svetovne vojne je zanimiv za široko kulturno občinstvo in ne le za zgodovinarje. Knjigo je uredil in s komentarjem opremil prof.dr. Vasilij Melik.

Andrej Vovko

MAL POLOŽI DAR... DOMU NA ALTAR

»Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918« je prikaz slovenskih prizadevanj, da bi z vztrajno in domiselno nabiranimi prostovoljnimi prispevki vzdrževali slovenske šolske zavode, posebej še v narodno najbolj ogroženih obrobni pokrajinah.

Lojze Ude

MOJE MNENJE O POLOŽAJU

»Članki in pisma 1941–1994« (v uredništvu in s spremno besedo mag. Borisa Mlakarja) kažejo znanega narodnega delavca kot »kritičnega spremljevalca Osvobodilne fronte«, saj si je Lojze Ude upal odkrito nasprotovati vrsti potez OF, sprožil je tudi akcijo za premirje v državljanski vojni – in ostal živ, a od petdesetih let odrinjen na rob družbe.

Albert Rejec – Tone Črnač – Jože Vadnjal

PRIČEVANJA O TIGRU

Dr. Tatjana Rejec je uredila in z informativnimi opombami opremila tri spominska besedila o slovenski primorski protifašistični organizaciji TIGR, katere pomen je bil v povojnem času načrtno zamolčevan. Rejčevo pričevanje je prišlo naravnost iz policijskih arhivov, saj je nastalo med zasliševanji »u kancelariji Ozne za Jugoslaviju« v Belgradu marca in aprila 1945 ter marca 1946.